

مسئولیت و بیمه مسئولیت

● مترجم: ابوالقاسم راه‌چمنی

تحولات اجتماعی، تکنولوژیک و حقوقی بر قوانین مربوط به مسئولیت و بیمه مسئولیت تاثیر می‌گذارند. این تغییرات به صورت تدریجی و منظم نیست، بلکه در اغلب اوقات نامنظم و پراکنده است. نمونه بارز این مسئله در عرصه ارتباطات رخ داده است. در حوزه الکترونیک شکل‌گیری شبکه‌ها نه تنها بر تجارت تاثیر گذاشته، بر زندگی خصوصی مردم نیز تاثیرات شگرفی داشته است. پیشرفت‌ها در عرصه الکترونیک سبب نزدیک شدن مردم جهان به یکدیگر شده است. سرعت انتقال اخبار و اطلاعات و نیز حجم آن به صورت غیر قابل‌تصوری افزایش یافته و این مسئله سبب افزایش مسئولیت حقوقی کنشگران جامعه شده است.

از زمان پایان جنگ جهانی دوم به این سو در عرصه جهانی نوعی ماتریالیسم بر تحولات اجتماعی و سیاسی حاکم شده است. امروزه دیگر مردم زبان‌های مادی و غیرمادی را به بدشائسی نسبت نمی‌دهند. در کشورهای توسعه یافته مردم در صورت وارد شدن خسارت، خواستار جبران آن می‌شوند. خواست مردم برای اجرای حقوق خود که با تغییرات گسترده‌ای در ارزش‌ها همراه شده است، به وسیله سایر گروه‌ها (احزاب سیاسی، سازمان‌های حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، سازمان‌های طرفدار محیط زیست، اتحادیه‌های تجاری و غیره) دامن زده می‌شود.

این روند را امروزه می‌توان در انتظارات مصرف‌کنندگان برای اینکه محصولات صنعتی باید در جهت بهبود شرایط زندگی بوده و از ایمنی کافی برخوردار باشند، ملاحظه کرد. بنابراین پیشرفت‌های صنعتی معمولاً سبب افزایش دعاوی مربوط به دریافت خسارت می‌شود که از آن معمولاً به تاثیرات جانبی و منفی پیشرفت صنعتی نام برده می‌شود.

تحولات اجتماعی و پیشرفت‌های صنعتی سبب تغییر قوانین و احکام دادگاه‌ها می‌شود. آنچه که در عرصه قوانین و رویه دادگاه‌ها رخ می‌دهد در واقع تقاضای بیشتر برای حمایت از «قربانیان» است. تحولات اجتماعی و پیشرفت‌های صنعتی، علاوه بر قوانین تامین اجتماعی، بیشترین تاثیر را بر قوانین مسئولیت مدنی می‌گذارند. در قوانین مربوط به مسئولیت مدنی به صورت روزافزونی معیارهای مربوط به تامین خسارت گسترده‌تر می‌شود. علاوه بر آن خسارت دیگر فقط محدود به خسارت بدنی و مالی نمی‌شود. بنابراین تعهدات بیمه‌گران به صورت روزافزونی افزایش می‌یابد.

در اینجا باید به نقش رسانه‌ها در گسترش عرصه مسئولیت نیز اشاره کرد. رسانه‌ها با تاثیرگذاری بر افکار عمومی می‌توانند سبب افزایش طرح دعاوی مربوط به دریافت خسارت شوند.

تحولات عرصه مسئولیت پرسش‌های متعددی را برای بیمه‌گران مطرح می‌کند. آیا بیمه‌گران مسئولیت در آینده خواهند توانست تعهداتی را که براساس بیمه‌نامه‌های کنونی برعهده گرفته‌اند، ایفا کنند؟ اگر حق بیمه‌های کنونی با ریسک‌ها مطابقت و همخوانی دارد، آیا بیمه‌گران می‌توانند ذخایر کافی برای دعاوی و خسارت‌های در حال افزایش خود در بلندمدت، کنار بگذارند؟ معیارهای خسارت در آینده بسیار سخت‌گیرانه‌تر خواهد بود و این پرسش بسیار مهم را مطرح می‌کند که آیا طراحی سنتی و گسترده کنونی مسئولیت‌ها در بیمه‌نامه‌ها با مقتضیات در حال تغییر عرصه‌های اجتماعی، حقوقی و تکنولوژیک همخوانی دارد؟ یا اینکه به نمونه‌های جدیدی نیاز است تا بین حقوق و قوانین مسئولیت از یک سو و بیمه مسئولیت از سوی دیگر ارتباط نزدیکی برقرار کند؟

برای پاسخ دادن به این پرسش‌ها باید ابتدا نگاهی به تحولات گذشته بیندازیم تا بتوانیم برای آینده راه‌حلی بیابیم. در آینده نیز صنعت بیمه به یاری فرد مسئول خواهد شتافت تا خسارت‌های زیان دیده را جبران کند.

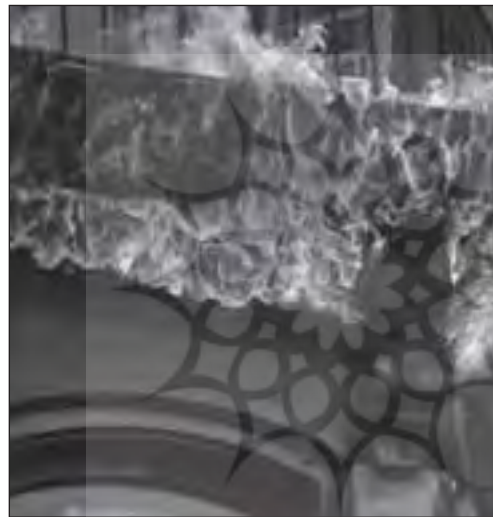
■ این مقاله ترجمه و تلخیص گزارش مفصل و جامعی است که بخش تحقیقات شرکت بیمه سوئیس ری آن را تهیه کرده است. مشخصات این گزارش برای مراجعه کارشناسان و پژوهشگران چنین است:

Spuhler Jurg, Liability and liability insurance: Yesterday -today .tomorrow
swiss Re Publishing, 2001.

بدون تقصیر» یا اصل «مسئولیت مبتنی بر تسبیب» در نظام‌های حقوقی پذیرفته شد. براساس این اصل در صورتی که بین یک واقعه (سبب یا علت) و خسارت (مسبب یا معلول) رابطه وجود داشته باشد، الزام به جبران خسارت نیز وجود خواهد داشت. مطابق اصل مسئولیت مبتنی بر تسبیب، فرد را می‌توان بدون توجه به قصد و نیت، بی‌احتیاطی یا تقصیر، مسئول اقدام زیانبار او دانست.

مسئولیت مطلق

در برخی از موارد کاربرد اصل «مسئولیت مبتنی بر تسبیب» موقوف به وجود عملکرد ناصحیح، عمل برخلاف مقررات یا رعایت نکردن حدود نیست. بنابراین حتی عملکرد صحیح و درست

تجهیزات صنعتی یا فقط مالکیت بر شیء خاص می‌تواند سبب الزام به جبران خسارت شود، اگر رابطه علت و معلولی بین تجهیزات یا اشیاء و عمل زیانبار وجود داشته باشد. اشخاص ثالث که از فعالیت تجهیزات و دستگاه‌های صنعتی یا وجود یک شیء متضرر شده‌اند نیز می‌توانند از این الزام به جبران خسارت استفاده کنند. بنابراین در چنین مواردی «مسئولیت مبتنی بر تسبیب» به «مسئولیت مطلق» تبدیل می‌شود.

بیمه مسئولیت

بیمه مسئولیت در واقع همزاد حقوق مسئولیت بوده است. هدف بیمه مسئولیت - البته با توجه به شرایط بیمه‌نامه‌ها - پرداخت خسارت‌های مالی احتمالی بیمه‌گذار به اشخاص ثالث است. این بیمه از یک سو به فرد مسئول کمک مالی ارائه می‌کند (حمایت از اموال و دارایی‌ها) و از سوی دیگر این اطمینان خاطر را به وجود می‌آورد که خسارت‌های زیان‌دیده حتماً جبران خواهد شد (حمایت از زیان‌دیده).

مسئولیت

از لحاظ تاریخی، مسئولیت برای جبران خسارت دیگران مبتنی بر قصور یا تقصیر بود. اما امروزه دیگر وضع چنین نیست و می‌توان فردی را مسئول جبران خسارت وارد شده دانست، بدون اینکه اقدام نادرستی انجام داده باشد. مثلاً مالک وسیله‌ای که منشاء خسارت است را مسئول جبران خسارت دانست. امروزه حتی برخی از قوانین جدید مسئولیت که سخت‌گیرانه است، عطف به‌سابق می‌شود. این قوانین و مقررات درباره خسارت‌های زیست محیطی است و هنوز نوپاست و در نظام‌های حقوقی کشورها به سختی پذیرفته می‌شود. تحول دیگر گسترده‌تر شدن مجموعه افرادی است که مورد حمایت قوانین مسئولیت قرار می‌گیرند. امروزه برخلاف گذشته کسانی که مورد حمایت قانون هستند به افراد (حقیقی یا حقوقی مانند شرکت‌ها) و اموال آنها محدود نمی‌شود بلکه یک گروه یا یک ملت به عنوان صاحبان طبیعت می‌توانند مورد حمایت قوانین مربوط به مسئولیت قرار گیرند. مسئولیت از لحاظ تاریخی چند دوره را پشت سر گذاشته است که براساس آنها می‌توان انواع مسئولیت را چنین برشمرد.

مسئولیت مبتنی بر تقصیر: نقطه آغاز

در ابتدا همه از این اصل پیروی می‌کردند «هرکس مسئول جبران خسارتی است که به خودش وارد شده است.» اما به تدریج نظریه تقصیر وارد حقوق مدنی شد. این تحول منطقی می‌نمود و با اصل بشری «عدالت» همخوانی داشت. براساس نظریه تقصیر اگر کسی به جسم یا مال دیگری خسارتی وارد می‌کرد باید برای وارد کردن زیان جانی (جسمی) یا مالی، به او خسارت پرداخت می‌کرد، مشروط بر اینکه خسارت بر اثر عمل آگاهانه یا بی‌توجهی وارد شده باشد.

هدف اصل «تقصیر» که وادار کردن مقصر به پرداخت خسارت بود، همیشه محقق نمی‌شد. زیرا براساس این اصل زیان‌دیده برای دریافت خسارت باید ثابت می‌کرد که واردکننده خسارت برخلاف قانون عمل کرده یا مرتکب بی‌توجهی و اهمال شده است. بنابراین برای کمک به زیان‌دیدگانی که قادر به اثبات تقصیر نبودند، معیار مسئولیت مبتنی بر تقصیر چنین اصلاح شد: بار اثبات از دوش مدعی (خواهان) به مدعی علیه (خوانده) منتقل شد. یعنی خوانده برای اینکه از پرداخت خسارت رهایی می‌یافت باید ثابت می‌کرد که مرتکب تقصیر نشده و بی‌گناه است. در صورتی که نمی‌توانست عدم ارتکاب تقصیر را ثابت کند، باید متحمل پیامدهای اقدام خود می‌شد.

مسئولیت مبتنی بر تسبیب

با گسترش و پیشرفت فناوری و محصولات آن، که با هدف بهبود شرایط زندگی طراحی و ساخته می‌شدند، این محصولات خطرات و ریسک‌های جدید در زندگی بشر ایجاد کردند. بنابراین کارایی اصل تقصیر مورد تردید قرار گرفت و به تدریج اصل «مسئولیت

از لحاظ تاریخی،

مسئولیت برای جبران خسارت دیگران مبتنی بر قصور یا تقصیر بود. اما امروزه دیگر وضع چنین نیست و می‌توان فردی را مسئول جبران خسارت وارد شده دانست، بدون اینکه اقدام نادرستی انجام داده باشد

محصولی است که به تولید انبوه می‌رسد و اگر دادگاه‌ها شرایط بیمه‌نامه را به ضرر بیمه‌گر تفسیر کنند، بدان معنی خواهد بود که نه تنها در آن پرونده خاص بیمه‌گر متضرر خواهد شد، بلکه در نمونه‌های مشابه که تعداد آن بسیار زیاد خواهد بود نیز وضعیت به زیان بیمه‌گر خواهد شد. مداخله مرجع قضایی زمانی رخ می‌دهد که از هنگام انعقاد قرارداد بیمه زمان زیادی گذشته و دیگر نمی‌توان آن را تغییر داد. بنابراین مداخله عامل خارجی در قرارداد بیمه موجب برهم خوردن تعادل و موازنه بین تعهدات بیمه‌گر (تعهد به پرداخت خسارت در صورت وقوع ضرر و زیان) و اجرتی که در مقابل پذیرش ریسک دریافت کرده است (حق بیمه‌ای که بیمه‌گذار پرداخت کرده است)، می‌شود.

مشکلی که در خصوص طراحی و جمله‌بندی قراردادهای بیمه وجود دارد این است که این قراردادها از یک سو باید موارد و ملاحظات قانونی و حقوقی را رعایت کنند و از سوی دیگر باید به گونه‌ای باشند که برای توده مردم، که با زبان حقوقی آشنا نیستند، نیز قابل فهم باشند. این وضعیت وظیفه دادگاه‌ها برای تفسیر مفاد قراردادهای بیمه و بیمه‌نامه‌ها را دشوار کرده است. از نظر بیمه‌گران بدترین وضعیت ممکن زمانی رخ می‌دهد که قاضی هنگام مواجه شدن با عبارتی مبهم رای به تحت پوشش بیمه بودن حادثه بدهد. این وضعیت از آن‌ه که در ابتدا و هنگام طراحی بیمه‌نامه مورد نظر بیمه‌گر بوده، تفاوت زیادی خواهد داشت. به عبارت دیگر زمان طراحی بیمه‌نامه انتظار این بوده که عبارت مبهم

امروزه به دلیل گسترش موارد مسئولیت و دشوار شدن برآورد پیامدهای مالی قراردادهای بیمه، برخی محدودیت‌ها در انتقال ریسک به بیمه‌گذاران پدید آمده است. مشکل دیگری که در خصوص بیمه‌های مسئولیت در کشورهای پیشرفته به وجود آمده، چگونگی تفسیر قراردادهای بیمه در دادگاه‌هاست. این مشکلات مربوط به چگونگی برداشت دادگاه‌ها از مفاد و متن بیمه‌نامه‌ها، مکانیسم‌های پرداخت خسارت و محدودیت‌های خسارت‌های می‌باشد. هرچه احکام دادگاه‌ها با یکدیگر از انسجام و هماهنگی کمتری برخوردار باشند، فعالیت بیمه‌ای در رشته مسئولیت دشوارتر خواهد شد.

چگونگی طراحی بیمه مسئولیت

بیمه‌نامه‌ها حقوق و تکالیف طرفین را مشخص می‌کند. این حقوق در قالب واژه‌ها و جمله‌ها بیان می‌شود. به رغم تلاش‌های انجام شده برای طراحی و تدوین دقیق بیمه‌نامه‌ها، در برخی موارد مهم، تفسیر و تبیین مفاد بیمه‌نامه ضرورت پیدا می‌کند. به گونه‌ای که در شرایط حاد آن، دخالت دستگاه قضایی و دادگاه لازم می‌شود زیرا دیدگاه‌ها و برداشت‌های دو طرف بسیار متفاوت از یکدیگر خواهد بود.

اصولاً بیمه‌نامه‌ها دارای دو ویژگی اصلی هستند: نخست اینکه این قراردادها را معمولاً بیمه‌گران طراحی می‌کنند. دوم اینکه در بسیاری از بیمه‌نامه‌ها قالب‌های کلی استفاده می‌شود. به عبارت دیگر شرایط بیمه‌نامه را فقط یک طرف قرارداد یعنی بیمه‌گر تعیین می‌کند و نه طرفین. نکته دیگر اینکه بیمه‌نامه معمولاً محصولی است که به «تولید انبوه» می‌رسد.

بنابراین بیمه‌گران همواره سعی می‌کنند شرایط بیمه‌نامه‌ها به نفع آنها تفسیر شود. زیرا همان‌گونه که گفته شد بیمه‌نامه

به معنی خارج بودن از پوشش بیمه‌ای خواهد بود، حال آنکه دادگاه برخلاف آن رای داده است. در چنین مواردی و هنگام تفسیر شرایط و مفاد بیمه‌نامه در کشورهای امریکایی و اروپایی «قاعده ابهام» حکومت می‌کند. براساس این قاعده در صورت وارد شدن خسارت و وقوع حادثه‌ای که دارای ویژگی‌های خطر تحت

■ مشکلی که در خصوص طراحی و جمله‌بندی قراردادهای بیمه وجود دارد این است که این قراردادها از یک سو باید موارد و ملاحظات قانونی و حقوقی را رعایت کنند و از سوی دیگر باید به گونه‌ای باشند که برای توده مردم، که با زبان حقوقی آشنا نیستند، نیز قابل فهم باشند

است. در برخی از بیمه‌نامه‌ها مجموع خسارت قابل پرداخت در یک دوره زمانی (معمولاً یک سال) مشخص می‌شود. در این بیمه‌نامه‌ها مسئولیت تمامی خسارات و تمامی دعاوی اقامه شده علیه بیمه‌گذار، پذیرفته می‌شود. در برخی دیگر از بیمه‌نامه‌ها برای هر حادثه یا واقعه، خسارت پرداختی دارای سقف معینی است. مشخص کردن سقف تعهدات در بیمه‌نامه مسئولیت اهمیت بسیار زیادی دارد زیرا در حوادث و وقایعی که زیان دیدگان آن تعداد زیادی هستند، این امر می‌تواند در برخی موارد منجر به ورشکستگی بیمه‌گذار شود.

چشم انداز آینده

بیمه مسئولیت در آینده متأثر از دو عامل مهم خواهد بود. نخست قوانین مربوط به مسئولیت و دیگری احکام دادگاه‌ها. دادگاه‌ها می‌توانند شرایط ذکر شده در بیمه‌نامه‌ها را به صورت موسمی تفسیر کنند و به این ترتیب تعهدات مالی بیمه‌گران را افزایش دهند. قضات هنگام بررسی پرونده‌های بیمه مسئولیت معمولاً رویکرد «جیب‌های بزرگ» را در پیش می‌گیرند. براساس این رویکرد قضات معتقدند بیمه‌گر از سرمایه و امکانات مالی گسترده‌ای برخوردار است و بنابراین می‌توان تعهدات مالی را بر آن تحمیل کرد.

به نظر می‌رسد تحولات ذیل در خصوص ساختار معیارهای مسئولیت، افراد مسئول و انواع خسارت‌هایی که مشمول جبران خسارت خواهند بود، در آینده رخ خواهد داد:

مسئولیت مطلق به صورت روزافزونی جایگزین مسئولیت مبتنی بر تقصیر می‌شود.

علاوه بر مرتکبین واقعی حادثه خسارت‌آمیز، افراد دیگری نیز مسئول شناخته می‌شوند. مانند مالکان ماشین‌آلات و تجهیزات، صاحبان صنایع، ...

– مسئولیت فراگیر جای مسئولیت محدود را خواهد گرفت. براساس معیارهای سنتی هر کس فقط مسئول جبران آن بخش از خسارتی بود که خود مرتکب آن شده بود ولی به تدریج در کشورهای پیشرفته صنعتی اصل مسئولیت مشترک یا مسئولیت تضامنی پذیرفته می‌شود. براساس این اصل هر کس صرف نظر از میزان خسارتی که وارد کرده، مسئول جبران تمامی خسارت‌هاست.

– تعهد برای جبران خسارت به صورت روزافزونی شامل خسارت‌های غیرمادی نیز می‌شود. با توجه به این تحولات شرکت‌های بیمه باید برای پذیرش ریسک‌های مسئولیت، بیمه‌نامه‌های جدیدی طراحی کنند تا علاوه بر پاسخ دادن به نیازهای بازار، دچار مشکلات مالی نشوند.

پوشش قرار گرفته باشد، بیمه‌گر مسئول جبران خسارت خواهد بود مگر اینکه در بیمه‌نامه به صراحت و بدون هیچ ابهامی وقایع یا رخداد‌های خاصی از دایره تعهدات بیمه‌گر خارج شده باشد. البته این اصل در مواردی اجرا می‌شود که هر دو نظریه تحت پوشش بودن واقعه یا تحت پوشش نبودن آن از لحاظ شرایط بیمه‌نامه یکسان باشند.

یکی از نمونه‌های «اصل ابهام» در ماده ۳۳ «قانون قراردادهای بیمه سوئیس» آمده است. این ماده مقرر می‌دارد: «بیمه‌گذار مسئول تمامی حوادث و وقایع است که دارای ویژگی خطری است که تحت پوشش بیمه قرار گرفته است، مگر اینکه قرارداد بیمه به صراحت و بدون هیچ‌گونه ابهام این حوادث را از پوشش بیمه خارج کرده باشد».

عملی شدن پوشش بیمه‌ای

یکی از مهم‌ترین بخش‌های بیمه‌نامه مسئولیت، تعریف موضوع قرارداد یا واقعه بیمه‌شده» (اقدام یا موقعیتی که سبب ایجاد مسئولیت بیمه شده می‌شود) است. این نکته زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که واقعه موضوع بیمه به صورت ناگهانی و یکباره رخ ندهد، بلکه به صورت تدریجی آثار آن ظاهر شود. صنعت بیمه برای حل این مشکل راهکارهای مختلفی در نظر گرفته است. یکی از راه‌حل‌ها تعریف دقیق و شفاف موضوع بیمه است. یعنی واقعه‌ای که سبب پرداخت خسارت می‌شود در بیمه‌نامه به صورت دقیق تعریف شود تا اینکه تفسیرهای مختلفی از بیمه‌نامه در مراجع قضایی نشود و دادگاه‌ها به مواردی که مورد نظر بیمه‌گذار نبوده، رأی ندهند.

پرداخت خسارت

تعهدات مالی بیمه‌گر در قراردادهای بیمه دارای سقف مشخصی

■ قضات هنگام بررسی

پرونده‌های بیمه

مسئولیت معمولاً

رویکرد «جیب‌های

بزرگ» را در پیش

می‌گیرند. براساس این

رویکرد قضات معتقدند

بیمه‌گر از سرمایه و

امکانات مالی

گسترده‌ای برخوردار

است و بنابراین می‌توان

تعهدات مالی بر آن

تحمیل کرد